

PRIKAZI, KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

UDK (048.1)

M. M. Janković: VEGETACIJA SR SRBIJE; ISTORIJA I OPŠTE KARAKTERISTIKE.
– Vegetacija SR Srbije, Tom I, 1–189, SANU, Beograd, 1984.

Odeljak „Vegetacija SR Srbije; istorija i opšte karakteristike” prof. dr M. M. Jankovića predstavlja celinu za sebe u okviru prvog toma „Vegetacije SR Srbije” i pruža, prvi put do sada, celovit uvid u problematiku vegetacije SR Srbije od tercijara do danas. Ako imamo u vidu izvanrednu složenost flore i vegetacije SR Srbije, kao, uostalom, čitavog Balkanskog poluostrva, značaj ovog rada, koji, u osnovi, objašnjava uzroke ovakve florističke i fitocenološke raznovrsnosti i bogatstva, izvanredno je veliki, tim pre što je u njemu, na sintetički, i u mnogo čemu nov način, predstavljena pomenuta problematika.

Rad je podeljen u 4 veća poglavlja: 1. Uvod, 2. Opšti pogled na istoriju biljnog sveta Balkanskog poluostrva, 3. Rasprostranjenje i opšte karakteristike vegetacije SR Srbije i 4. Biljni svet SR Srbije i njegov fitogeografski položaj.

U uvodu autor se pored opštih konstatacija o raznovrsnosti i složenosti flore i vegetacije SR Srbije, u kratkim crtama osvrće i na neke osnovne pojmove biljne sinekologije kao što su vegetacija, fitocenoza, osobine fitocenoza, tip fitocenoza, sastojina, ekosistem itd. Upoznavanje sa njihovom pojmovnom sadržinom nije samo terminološko pitanje, već ima suštinski značaj za razumevanje čitave materije u vezi sa vegetacijom koja je izneta u radu.

U drugom delu rada dat je u više podnaslova „Opšti pogled na istoriju biljnog sveta Balkanskog poluostrva” od tercijara preko ledenih doba do danas. U podnaslovu „Neki problemi i teškoće proučavanja flore i vegetacije (uopšte a posebno SR Srbije)” autor se osvrće na dosadašnja istraživanja prošlosti flore i vegetacije u Srbiji i konstatuje da je, pored značajnih paleobotaničkih radova (Černjanski, Pantić, Gigo v, Nikolić) prošlost flore i vegetacije SR Srbije još uvek nedovoljno izučena, posebno u vezi sa periodima ledenih doba. U tom smislu zaključuje da „zadatak budućih istraživanja treba da bude bušenje i istraživanje lesnih i drugih naslaga u onim predelima gde je bilo moguće neprestano taloženje kroz čitav kvartar i holocen”; time bi se upotpunila naša saznanja o flori i vegetaciji za vreme ledenih doba što je, nesumnjivo, od kapitalnog značaja za razumevanje današnjeg biljnog sveta SR Srbije i opšte Balkanskog poluostrva. Autor se u ovom delu rada kritički osvrće na metodološke teškoće u paleobotaničkim istraživanjima, bilo da se radi o identifikaciji polena iz tresetnih naslaga ili fosilnih ostataka biljaka u sedimentima. Pri tome se zalaže za kompleksnije sagledavanje prošlosti ne samo preko fosilnih ostataka, već i na osnovu današnjeg stanja flore i vegetacije, odnosno njihove morfologije i ekologije. Izvanredna formulacija koja je u radu izneta: „sadašnja floristička i vegetacijska slika predstavlja rezultat istorijskih procesa, pa je u toj slici sumirano sve ono što se dešavalo u prošlosti, te da, stoga, i samu istoriju možemo rekonstruisati na osnovu toga što je ona, kroz dugo vreme, ostvarila u sadašnjoj slici flore i vegetacije” u

suštini predstavlja **aktualistički pristup** u objašnjenju prošlosti flore i vegetacije. Mišljenja smo da aktualizam kao metodski postupak u istraživanju prošlosti živog sveta treba više razvijati, razume se uz neophodno oslanjanje na paleontološke dokaze.

U odeljku „Opšta slika istorijskog razvoja flore i vegetacije u SR Srbiji” prikazana je sudbina flore i vegetacije od kraja tercijara i ledenih doba do danas. Na kraju ovog dela autor zaključuje da istoriju biljnog sveta SR Srbije tokom ledenog doba i u postglacijalu možemo posmatrati iz tri aspekta: 1. Osiromašenje flore i vegetacije arкто-tercijarnog tipa; 2. Obogaćenje flore i vegetacije procesima neospecijacije za vreme ledenih doba i u postglacijaciji i 3. Degradacija vegetacije pod uticajem čoveka u najnovijoj istoriji. Ovome se dodaje i obogaćenje flore i vegetacije arктиčkim i borealnim elementima za vreme ledenog doba i stepskih elemenata za vreme kseroterma.

U odeljku „Glacijalna i postglacijalna istorija vegetacije SR Srbije” dat je detaljan pregled palinoloških istraživanja postglacijalnih sedimenata na tresavama Srbije (Černjavska, Gigo), analiza tih polenskih dijagrama i njihovo upoređenje sa onima iz Grčke (Van Hamen, Boteva, Wijmista), i srednje Evrope, odnosno Holandije (Van Hamen). Uporednom analizom polenskih dijagrama srednje Evrope sa onima sa Balkanskog poluostrva, posebno iz Grčke, autor dolazi do veoma značajnog zaključka o kontinuitetu šumske vegetacije na Balkanskom poluostrvu (i Srbiji) tokom čitavog ledenog doba i u postglacijalu. Takođe je veoma interesantno i značajno mišljenje da je tokom ledenih doba na teritoriji Vojvodine, odnosno južnog oboda Panonske nizije, vegetacija „... imala relativno složen karakter i mozaičan raspored fragmenata i kompleksa vegetacije stepa, tundre i šuma. Dominantna je bila vegetacija stepa, tundra-stepa i stepo-tundre...”. Izneta mišljenja o postojanju kontinuiteta šumske vegetacije tokom ledenog doba ne samo na teritoriji Srbije južnije od Save, već i u Vojvodini, kao i o postojanju dominantne vegetacije stepo-tundre u Vojvodini, u velikoj meri menja dosadašnju predstavu o istoriji vegetacije i flore Srbije tokom ledenih doba i predstavlja napredak u našim shvatanjima o glacijalnoj istoriji našeg biljnog pokrivača.

U poglavlju „Procesi osiromašenja i obogaćenja flore Balkanskog poluostrva i Srbije krajem tercijara i u kvartaru”, autor kompleksno razmatra ovaj izvanredno značajan fitogeografski problem. U razmatranje uzima ne samo klimatske i geomorfološke promene za vreme ledenog doba u Srbiji, već i njen položaj u odnosu na ostale delove Evropskog podkontinenta. Poseban akcent je dat na migracione procese arкто-tercijarne i arкто-alpijske flore u čitavoj Evropi, a posebno na Balkanskom poluostrvu i u Srbiji. Uz opštu konstataciju da je ledeno doba dovelo do osiromašenja arкто-tercijarne flore u Evropi, autor ističe da su na Balkanskom poluostrvu (i Srbiji) ovi procesi bili daleko slabije izraženi, pre svega zbog južnog položaja ovih teritorija na kojima je postojeća arкто-tercijarna flora mogla da se sačuva. Takođe, ističe se i veliki značaj ovih teritorija kao refugijuma arкто-tercijarnoj flori srednjeevropske ravnice koja je „pobegla” pred ledenom kalotom. Autor smatra „nasuprot jednostranoj tvrdnji da je ledeno doba dovelo do značajnog osiromašenja arкто-tercijarne flore, da su isto tako ledena doba i postglacijal, sa svim složenim procesima tokom svog trajanja, doveli i do značajnog obogaćenja savremene evropske holarktičke flore...”. Ovo, po našem mišljenju, ispravno shvatanje u velikoj meri potvrđuje i današnje stanje flore Srbije, u kojoj pored drevnih arкто-tercijarnih tipova u širem smislu ima veliki broj vrsta koje su na teritoriju Srbije došle upravo za vreme ledenih doba (arкто-alpijske, alpijske, borealne biljke), ili u postglacijalu (stepske vrste).

Jedno od originalnih mišljenja, kojima, inače, obiluje ova značajna studija, odnosi se na značaj balkanske flore u obogaćenju srednjeevropske flore posle ledenog doba. Čini se da je značaj balkanske i uopšte južноеvropskih flora bio u geobotaničkoj literaturi

zapostavljen. Autor na primeru bukve (*Fagus sylvatica*), ukazuje na značaj Balkanskog poluostrva za obogaćenje srednje evropske flore posle lednog doba.

U poglavlju „Evolucija biljnih vrsta i vegetacije na Balkanskom poluostrvu i Srbiji u vezi sa posttercijarnim i kvartarnim klimatskim i drugim promenama” autor konstatuje da se posttercijarna istorija ovih područja odlikuje opštim pogoršanjem klime, bilo da se radi o zahlađenju za vreme ledenog doba ili sušnim periodima u postglacijalu (boreal) sve do danas. Nedostatak vode (fiziološki ili fizički) bio je veoma važna klimatska karakteristika u posttercijaru, pa su u procesu specijacije nastajali oblici pretežno kserofilnog i kserofrigorofilnog karaktera. U tom pogledu posebno naglašava značaj opšte kserizacije klime u postglacijalu koji traje i danas. Na primeru hrastova (*Quercus spec. div.*) dat je prikaz evolutivne serije od fosilnih tercijarnih predaka do današnjih oblika. Na osnovu morfologije listova fosilnih i savremenih hrastova Balkanskog poluostrva, uočava se tendencija smanjenja lisne površine i urezivanja liske kod savremenih hrastova, što je rezultat prilagođavanja vrsta ovog roda izraženim kserotermnim uslovima. Kao jedan od mogućih pređačkih tercijarnih tipova od kojih su nastali današnji hrastovi, autor uzima kastanoidni tip koga i danas možemo naći kod nekih oblika cera (*Quercus cerris* var. *austriaca*). Kao odličan poznavalac roda *Quercus*, kao i njegove istorije, autor je dao izvanrednu sliku razvoja hrastova i njihove vegetacije u našoj zemlji i na Balkanskom poluostrvu.

U daljem tekstu ukazano je na značaj hrastova i trava (*Poaceae*) u izgradnji postglacijalne i savremene šumske, odnosno zeljaste vegetacije na Balkanskom poluostrvu i Srbiji, sa razrađenim i vrlo interesantnim teorijskim stavovima.

Treći deo rada obuhvata „Rasprostranjenje i opšte karakteristike vegetacije SR Srbije”. U njemu su u opštim crtama prikazani stanišni uslovi flore i vegetacije, geografski položaj i geomorfologija, klima i meteorološke prilike, geološki sastav i zemljište Srbije. Takođe, dat je i opšti pogled na stepen proučenosti biljnog sveta Srbije.

Četvrti deo rada pod naslovom „Biljni svet SR Srbije i njegov fitogeografski položaj” sadrži nekoliko poglavlja. U poglavlju „Opšti pregled flore SR Srbije” istaknuto je izuzetno bogatstvo flore vaskularnim biljnim vrstama (preko 3.000 vrsta), kao i brojnim endemičnim i reliktnim vrstama. Uzrok ovakvom bogatstvu flore autor vidi ne samo u složenoj istoriji kroz koju su se ostvarivali različiti floristički uticaji, često iz veoma udaljenih teritorija, već i današnjim veoma raznovrsnim klimatskim, edefskim i geomorfološkim prilikama koje vladaju na teritoriji SR Srbije. U ovom delu rada autor navodi karakteristične florne elemente sa brojnim primerima.

Sledeće poglavlje obuhvata „Osnove zakonitosti horizontalnog i visinskog rasprostranjenja zonalne vegetacije u SR Srbiji”. Pored zonalne vegetacije u horizontalnom i vertikalnom rasprostranjenju, autor se osvrće i na odgovarajućim primerima daje i oblike intrazonalne, azonalne i ekstrasazonalne vegetacije. Mislimo da je autorovo shvatanje o tipovima visinskih vegetacijskih zona u našoj zemlji vrlo značajan prilog rešavanju ovoga problema i da predstavlja odlučan korak napred u odnosu na dosadašnja mišljenja.

U poslednjem poglavlju rada prikazan je fitogeografski položaj i raščlanjenost vegetacije SR Srbije. Koristeći florističko-vegetacijsku podelu Horvatića (1967), autor biljni svet SR Srbije deli u dve fitogeografske regije: 1. Eurosibirsko-severnoameričku i 2. Alpijsko-visokonordijsku. Dalje, izvršena je podela ove dve regije na odgovarajuće provincije u okviru koje su date osnovne zonalne vegetacijske jedinice, odnosno fitocenoze, i njihov floristički sastav.

Studija prof. dr M. M. Jankovića „Vegetacija SR Srbije; istorija i opšte karakteristike” predstavlja jedan od najznačajnijih geobotaničkih radova koji su u poslednje vreme objavljeni kod nas. Ovaj rad ne samo da pruža, prvi put do sada, celovit

uvid u istoriju flore i vegetacije SR Srbije od tercijara do danas, već na čitavu problematiku baca novo svetlo svojim originalnim stavovima i razmišljanjima. Nesumnjivo da se radi o izuzetno značajnom prilogu poznavanju našeg vegetacijskog pokrivača. Na taj način, ovaj rad predstavlja i značajnu osnovu, teorijsku i praktičnu, za dalja i produbljenija istraživanja flore i vegetacije SR Srbije. Takođe, on predstavlja dragoceno štivo za studente biologije, posebno one koji su se usmerili ka geobotaničkim i fitotaksonomskim disciplinama. Razumljivo, ovaj rad preporučujemo onom krugu čitalaca koji su profesionalno vezani za probleme biljne ekologije (profesori biologije, šumari, zaštitari, itd.), kao i svima ostalima koji bi želeli da više saznaju o biljnom svetu naše republike.

Vladimir Stevanović